

КЛІМАТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК СКЛАДОВА «М'ЯКОЇ СИЛИ» СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ*¹

Ярина Турчин

Національний університет «Львівська політехніка»

Researcher ID R-1932-2017

Author ID: 57192268948

turchynj@ukr.net

Ольга Івасечко

Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID: 0000-0003-2141-3309

ivasechko.2011@ukr.net

(стаття надійшла до редколегії – 15.10.2018 р., прийнята до друку – 12.11.2018 р.)

© Турчин Я., Івасечко О., 2018

Розглянуто основні підходи до визначення сутності суб'єктів, об'єктів та особливостей провадження кліматичної дипломатії як складової концепції «м'якої сили» сучасних держав. На основі аналізу міжнародного досвіду реалізації концепції кліматичної дипломатії встановлено, що для використання «м'якої сили» в міжнародних екологічних відносинах невід'ємною стає діяльність усіх учасників незалежно від рівня співпраці. Визначено ключову роль ООН, яка стала ініціатором низки кліматичних конференцій, зокрема Міжурядової конференції з навколишнього середовища в Стокгольмі, конференції в Ріо-де-Жанейро і Йоганнесбурзької кліматичної конференції. Виокремлено основні документи у сфері боротьби з глобальною проблемою зміни клімату, до яких належать Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р., Кіотський протокол 1997 р. та Паризька кліматична угода 2015 р. Автор конкретизує мету прийняття зазначених документів, яка полягає у необхідності планування та управління природними ресурсами, боротьбі із забрудненням, неприпустимості нанесення шкоди екосистемі планети тощо. Проаналізовано місце та роль України в імplementації концепції кліматичної дипломатії. Визначено, що участь нашої держави в політиці з питань зміни клімату стала можливою завдяки активному міжнародному переговорному процесу та ратифікації основних міжнародних угод у цій сфері (Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Кіотського протоколу та Паризької угоди). У висновку зроблено припущення про те, що перспективою подальших досліджень може стати взаємозв'язок енергетичної та кліматичної дипломатії та пошук нових компромісів, а також розроблення ефективніших програм, які б одночасно задовольняли потреби господарсько-економічної діяльності держави та зберігали належний рівень екологічної безпеки у світі.

Ключові слова: кліматична дипломатія, зміни клімату, ООН, «м'яка сила», кліматичні конференції.

CLIMATE DIPLOMACY AS A COMPLEX OF «SOFT POWER» OF MODERN STATES: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND UKRAINIAN PROSPECTS

Yaryna Turchyn

Lviv Polytechnic National University

Researcher ID R-1932-2017

Author ID: 57192268948

turchynj@ukr.net

* Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом № Ф75/195-2018 Державного фонду фундаментальних досліджень.

Olha Ivasechko

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-2141-3309

ivasechko.2011@ukr.net

The article considers the main approaches to the definition of subjects, objects and peculiarities of climate diplomacy conducting. Based on the analysis of the international experience of climate diplomacy implementation, it has been determined that activity of all participants irrespective of the cooperation level becomes integral while using soft power concept as a part of global environmental politics. The authors identify the key role of the United Nations, which initiated a series of climate conferences, in particular, UN Conference on the Human Environment, held in Stockholm, Sweden in 1972, UN Conference on Environment and Development, held in Rio de Janeiro, Brazil in 1992 and The World Summit on Sustainable Development, held in Johannesburg, South Africa in 2002. Moreover, there have been analyzed the main documents relating to the solution of the global climate change problem, among them UN Framework Convention on Climate Change, Kyoto Protocol and Paris Agreement. The author highlights the importance of the mentioned documents, which were signed in order to ensure the monitoring of natural resources, elimination of pollution, disruption of ecosystem etc. As for Ukraine, there has been determined the place and role of our country in climate diplomacy implementation. Ukraine has ratified main international agreements, related to climate diplomacy. It is concluded that as the prospects of further research there could be the interconnection of energy and climate diplomacy and the search for new ways of cooperation, as well as development of more effective programs that simultaneously meet the needs of business and economic activities of the state and maintain an appropriate level of environmental safety in the world.

Key words: *climate diplomacy, climate change, UN, soft power, climate conferences.*

Сьогодні проблеми екологічної безпеки і зміни клімату є невід'ємними складовими політичного порядку денного чи не кожної держави світу та багатьох міжнародних об'єднань. Це зумовлено тим, що в сучасних реаліях поширеними стають природні явища та процеси масштабних стихійних аномалій, такі, як-от: повені, засухи, пожежі, температурні коливання, урагани, скорочення життєво-важливих природних ресурсів, необхідних для суспільства, а також зміна показників озонового шару, газового складу атмосфери, радіаційне забруднення та інші деструктивні впливи на біосферу. Саме тому міжнародні експерти в сфері зміни клімату визначають десятиліття до 2040 року як еру так званої «кліматичної відповідальності», коли необхідно віднайти ефективні механізми вирішення проблеми зміни клімату або ж пом'якшення її наслідків, використовуючи зусилля різних акторів на міжнародному рівні. З огляду на це, кліматична дипломатія як новий напрям співпраці міжнародного співтовариства задля запобігання глобальним кліматичним змінам доводить свою затребуваність і для представників громадянського суспільства, незалежно від національних кордонів чи інших поглядів, і для політичного керівництва переважної більшості країн світу, а також створює об'єднану основу для посилення міжнародної співпраці.

Зміна клімату, що є об'єктом кліматичної дипломатії, передбачає не тільки масштабну природну небезпеку для світового співтовариства, але є катализатором різноспрямованих змін у багатьох галузях господарської діяльності людини. По-перше, проблема зміни клімату нерозривно пов'язана з

нестачею питної води, продовольчою проблемою, стихійними лихами, міграцією, і по-друге, з перспективою розвитку низки ключових для функціонування людства сфер: енергетики, транспорту, будівництва, сільського господарства. Тому проблема зміни клімату стала невід'ємною тематичною складовою сучасної системи міжнародних зносин і потребує комплексного підходу до її вирішення.

Важливо зазначити, що сьогодні у науковому дискурсі не вироблено уніфікованого загальноприйнятого підходу до визначення поняття «кліматична дипломатія», позаяк цей вид міжнародної активності у статусі одного із напрямів дипломатії актуалізувався нещодавно. Значну увагу на вивчення кліматичної дипломатії звернули американські аналітики К. Вайнбер та Д. Макінтайр. Зокрема, керівник відділу енергетики Держдепартаменту США Д. Макінтайр у статті «Eco-Diplomacy: Building the Foundation» популяризує ідею еко-дипломатії, що її автор визначає як практику ведення міжнародних відносин, спрямовану на збереження природних ресурсів завдяки координації зусиль та відповідальному природоохоронному контролю [Mcintire 2014]. Натомість, К. Вайнбер визначає основними інструментами провадження кліматичної дипломатії переговори, які наявні під час конференцій, що найчастіше ініціюються ООН з метою підписання декларацій, договорів і угод та стосуються питання охорони навколишнього середовища [Weinber 1998]. На думку сучасної дослідниці Т. Колпакової, кліматична дипломатія поєднує різні види діяльності, яка провадять, насамперед, суб'єкти міжнародних відносин за допомогою переговорів та інших мирних

способів регулювання міжнародних відносин, що мають на меті охорону навколишнього середовища [Колпакова 2010: 70].

Наприклад, Н. Боголюбова і Ю. Николаєва зазначають, що поняття кліматичної дипломатії ще не сформувалось у предмет детального науково-теоретичного вивчення і у зв'язку з цим перебуває на рівні дискусій [Боголюбова, Николаєва 2014: 191]. Однак такий вид діяльності з кожним роком має тенденцію до зростання кількості досліджень та привертає увагу багатьох, вчених і державних діячів з усього світу.

Проблематику кліматичної дипломатії відображено і у роботах українських та зарубіжних експертів і науковців. Так, вітчизняний науковець Є. Борщук у статті «Роль ООН у формуванні концепції стійкого розвитку» аналізує діяльність Організації Об'єднаних Націй у забезпеченні ідей, які в подальшому сприяли інтенсивному розвитку кліматичної дипломатії [Борщук 2006]. Ю. Гаврилова зветься значну увагу на використання концепції «м'якої сили» в імplementації ідеї охорони навколишнього середовища, зокрема згадана проблематика вивчена у статті «Мягкая сила и международные экологические отношения» [Гаврилова 2018].

Мета пропонованої статті – проаналізувати міжнародний досвід та заходи України в імplementації кліматичної дипломатії як складової концепції «м'якої сили» сучасних держав з огляду на необхідність вирішення глобальної проблеми зміни клімату.

Через багатогранність підходів до визначення поняття кліматичної дипломатії, то його варто охарактеризувати як комплексне і багатоаспектне явище, яке розвивається відразу на декількох рівнях. Це, насамперед, глобальний рівень, який реалізується у форматі ООН, націлений на вирішення глобальних проблем зміни клімату та гарантування екологічної безпеки. До слова, М. Копилов і Д. Боклан називають ООН важливим механізмом екологічного регулювання [Копылов, Боклан 2014:176]. Ця структура є універсальним майданчиком для переговорів і міжнародної екологічної співпраці, яка займається нормотворчою діяльністю у галузі кліматичної дипломатії та забезпечує сталий екологічний розвиток, заохочує країни до вирішення глобальних проблем на планеті. Саме Організація Об'єднаних Націй започаткувала міждержавну співпрацю з питань глобальної проблеми зміни клімату, стала ініціатором низки конференцій та подальших багатосторонніх домовленостей, що мають на меті захист навколишнього середовища, забезпечення

сталого розвитку для наступних поколінь. Відтак, кінцевою метою політики «м'якої сили» держави у міждержавній співпраці з питань зміни клімату є досягнення сталого розвитку, що є концептуальною як у міжнародних, так і в національних екологічних відносинах.

Загальновідомим є той факт, що глобальні кліматичні зміни стали предметом загальносвітового обговорення ще з 70–80-х рр. ХХ ст., коли порушилася стійкість навколишнього середовища, що призвело не тільки до зникнення окремих представників флори і фауни, а й до посилення негативних наслідків від несприятливого впливу навколишнього середовища на життя і здоров'я людини. З огляду на необхідність вирішення глобальної проблеми зміни клімату, головним результатом «м'якої сили» для кліматичної дипломатії є досягнення цілей у галузі ефективної охорони навколишнього середовища й раціонального використання екосистем з метою задоволення потреб людей і збереження сталого розвитку впродовж тривалого періоду, як і зазначено у документі, прийнятому на Конференції ООН щодо захисту навколишнього середовища і розвитку в 1992 р. (Ріо-де-Жанейро) «Порядку денному на ХХІ століття». Тут фіксується положення про те, що жодна країна не в змозі досягти цього поодино; «проте ми можемо досягти цього спільними зусиллями – на основі глобального партнерства в інтересах забезпечення сталого розвитку», – зазначено в преамбулі документа [Повестка дня 1992].

Важливо, що таке партнерство має реалізуватися як на міжнародному, регіональному, національному рівнях, так і на рівні громади між усіма його учасниками – державою в особі органів державної влади, громадськими об'єднаннями, організаціями, підприємствами тощо. Міжнародний досвід реалізації концепції кліматичної дипломатії показує, що для використання «м'якої сили» в міжнародних екологічних відносинах невід'ємною стає діяльність усіх учасників кліматичної дипломатії відносин незалежно від рівня співпраці.

Як наслідок, зародження ідеї кліматичної дипломатії на міждержавному рівні пов'язане з необхідністю ефективної охорони навколишнього середовища і раціонального використання екосистем, реалізація якої стала можливою через організацію низки конференцій, першочергово в межах ООН. До них, зокрема, належать Міжурядова конференція з навколишнього середовища в Стокгольмі (1972 р.), конференції в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) та Йоганнесбурзі (2002 р.) [Борщук 2006: 183].

Головними підсумками роботи конференцій стали прийняті однойменні міжнародні договори – Стокгольмська декларація 1972 р. [Декларация Конференции 1972], Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. [Рио-де-Жанейрская декларация 1992] та Йоганнесбургська декларація зі сталого розвитку 2002 р. [Йоханнесбургская декларация 2002], які створили нормативну основу для такого типу міждержавної співпраці. Зокрема, Стокгольмська декларація містила 26 принципів, які за словами представника Інституту системного аналізу РАН Р. Перельота, стали основою «м'якої сили» міжнародної природоохоронної діяльності [Гаврилова 2018]. Декларація визнала необхідність планування та управління природними ресурсами, боротьби із забрудненням, неприпустимість нанесення шкоди екосистемі планети. Варто акцентувати увагу на тому, що за оцінками фахівців, до підписання Стокгольмської декларації у всіх країнах світу було лише 10 міністерств охорони навколишнього середовища, тоді як до 1982 р. такі міністерства та департаменти були створені майже в 110 країнах світу [Гаврилова 2018].

Наступним кроком для використання інструментарію «м'якої сили» у боротьбі з глобальною проблемою зміни клімату стало прийняття Декларації Ріо-де-Жанейро, де визначено 27 принципів охорони навколишнього середовища. Особливість цього документа пов'язана із запровадженням нової рекомендації для держав щодо забезпечення на національному рівні відкритого доступу для громадян до інформації, яка є в розпорядженні державних органів і відображає стан навколишнього середовища. Відповідно до принципу 10 Декларації, забезпечується можливість використання судових і адміністративних процедур, з-поміж іншого відшкодування і судового захисту у разі виявлення окремих порушень [Рио-де-Жанейрская декларация 1992].

Йоганнесбургська декларація 2002 р. доповнила попередні міжнародні домовленості з питань боротьби із глобальною проблемою зміни клімату, наголосивши на необхідності залучення місцевих органів влади до міжнародних екологічних відносин. Позаяк в основі стійкого розвитку лежить єдність трьох компонентів – економічного і соціального розвитку при збереженні сприятливого рівня навколишнього середовища, то домогтися значних результатів у такій діяльності можна лише завдяки консолідованим зусиллям представників місцевого, національного, регіонального і глобального рівнів [Йоханнесбургская декларация 2002].

Поряд з імплементацією низки декларацій, які започаткували розвиток кліматичної дипломатії наприкінці ХХ ст., важливе місце посідає і міжна-

родний досвід боротьби з глобальною проблемою зміни клімату на зламі ХХ–ХХІ ст. Основними нормативно-правовими документами кліматичної дипломатії сучасності стали Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р., Кіотський протокол 1997 р. та Паризька кліматична угода 2015 р. До прикладу, Паризька кліматична угода передбачає зобов'язання для держав-підписантів поступово скорочувати викиди вуглекислого газу в атмосферу. Угода з питань зміни клімату вперше в історії об'єднала зусилля світових лідерів щодо стримування кліматичних змін. Її підтримали 195 країн, а це дає підстави трактувати цей документ як історичний. Згідно із Паризькою кліматичною угодою, кожна держава визначає для себе обсяги скорочення викидів (очікуваний національно визначений внесок щодо скорочення викидів парникових газів), які переглядаються кожні 5 років і повинні бути амбітнішими порівняно з попереднім періодом [Домбровський 2016].

Попри те, Україна тільки розпочинає свою діяльність у сфері кліматичної дипломатії. Участь України в політиці з питань зміни клімату стала можливою завдяки активному міжнародному переговорному процесу та ратифікації основних міжнародних угод у цій сфері (Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Кіотського протоколу та Паризької угоди) [Домбровський 2016].

У грудні 2016 р. Уряд України схвалив Концепцію державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р. Основними напрямками реалізації Концепції є:

1) зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату;

2) запобігання зміні клімату через скорочення антропогенних викидів і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави;

3) адаптація до змін клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату [КМУ 2016].

Безперечно, визначення цих напрямів є позитивним кроком, але наступним етапом має стати розроблення скоординованих заходів для досягнення поставлених цілей. У 2017 р. розроблено проект Плану заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р. [КМУ 2017]. Упровадження зазначених вище документів є позитивною тенденцією, але водночас в Україні відсутній основний закон у сфері зміни клімату та щодо регулювання викидів парникових газів, хоча спроби розробки такого виду проекту були неодноразовими.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що кліматична дипломатія стала новим перспективним напрямом міжнародної співпраці держав та недержавних організацій, основною метою якої є боротьба з глобальною проблемою зміни клімату на всіх напрямках і рівнях. З огляду на свою декларативність кліматичну дипломатію вважають прикладом застосування м'якої сили, яка через необхідність вирішення глобальної проблеми зміни клімату демонструє свою ефективність та з кожним роком привертає все більше уваги з боку світової спільноти. Враховуючи розвиток концепції протягом останніх десятиліть, можемо припустити, що перспективою подальших досліджень може стати взаємозв'язок енергетичної та кліматичної дипломатії та пошук нових компромісів, а також розроблення ефективніших програм, які б одночасно задовольняли потреби господарсько-економічної діяльності держави та зберігали належний рівень екологічної безпеки у світі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Алимов, А. (2003). Экологическая политика и экологическая дипломатия (понятийный аппарат и отдельные проблемы). *Вестник СПбГУ*, 2003, 6 (3), 101–109. Отримано з <https://cyberleninka.ru/article/v/ekologicheskaya-diplomatiya-v-xxi-veke>.
- Боголюбова, Н., Николаева, Ю. (2014). Феномен “зеленой дипломатии”: международный опыт. *Ученые записки РГГУ*, 2014, 36, 189–198. Отримано з <https://readera.ru/read/14092582>.
- Борщук, Є. (2006, травень 16). Роль ООН у формуванні концепції стійкого розвитку. *Національний лісотехнічний університет України*, 16, 178–184. Отримано з http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2006/16_5/178_Borszczuk_16_5.pdf.
- Гаврилова, Ю. (2018, квітень 1). «Мягкая сила» и международные экологические отношения. *Алтайская школа политических исследований*. Отримано з <http://ashpi.asu.ru/ic/?p=4538>.
- Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды (1972, червень 16). *Верховна Рада України*. Отримано з http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_454.
- Домбровский, О. (2016, березень 18). Паризька кліматична угода: Україні треба скоротити викиди на 70%. *Економічна правда*. Отримано з <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/18/585855/>.
- Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию (2002, вересень 4). *ООН*. Отримано з http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/decl_wssd.pdf.
- Колпакова, Т. (2010). Китайская “экологическая дипломатия” и формирование международного механизма охраны окружающей среды. *Известия РГПУ им. А. Герцена, Сер.: Экология*, 70. Отримано з <https://cyberleninka.ru/article/v/kitayskaya-ekologicheskaya-diplomatiya-i-formirovanie-mezhdunarodnogo-mehanizma-ohrany-okruzhayushey-sredu>.
- Копылов, М., Боклан, Д. (2014). Взаимодействие международного экологического и международного экономического права как отраслей системы международного права. *Московский журнал международного права*, 3, 171–191. Отримано з <http://old.mjil.ru/archive/2014-3.pdf>.
- Повестка дня на XXI век (1992, червень 14). *ООН*. Отримано з http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml.
- Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию (1992, червень 14). *Верховна Рада України*. Отримано з http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455.
- Розпорядження Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. (2017, грудень 6). *Кабінет Міністрів України*. Отримано з <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodovikonannya-konceptsiyi-realizaciyi-derzhavnoyi-politiki-u-sferizmini-klimatu-na-period-do-2030-roku>.
- Розпорядження Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. (2016, грудень 7). *Кабінет Міністрів України*. Отримано з <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249573705>.
- Цілі сталого розвитку 2016–2030 (2017, вересень 15). *ООН в Україні*. Отримано з <http://www.un.org.ua/tsili-rozvytku-tysyacholitia/tsili-staloho-rozvytku>.
- Environmental Justice Implementation Plan. (1996). *United States Environmental Protection Agency*. Отримано з <https://www.epa.gov/environmentaljustice/epa-environmental-justice-implementation-plan-1996>.
- Kohler, L. (1998). Overview: Occupational Safety and Health and the Environment – Two Sides of the Same Coin. *Encyclopaedia of Occupational Health and Safety*. Отримано з <http://www.ilocis.org/documents/chpt54e.htm>.
- Mcintire, D. (2014, April). Eco-Diplomacy: Building the Foundation. *American Foreign Service Association*. Отримано з <http://www.afsa.org/eco-diplomacy-building-foundation>.
- Nye Joseph S. (2004, April 5). Soft Power: the Means to Success in World Politics. *The Belfer Center for Science and International Affairs*. Отримано з https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/joe_nye_wielding_soft_power.pdf.
- UK Sustainable Development Strategy. (2005). *The United Nations*. Отримано з <http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/nsds/uk.pdf>.
- Weinber, C. (1998, November 18). From Environmental Diplomacy to Environmentally Sound Diplomacy. *Conference Report Environmental Diplomacy*, USA: The Johns Hopkins University, 25–30. Отримано з <https://scholar.google.com/scholar?q=Weinber%2C%20C.%2C%201998.%20From%20environmental%20diplomacy%20to%20environmentally%20sound%20diplomacy.%20In%20Jackson%2C%20J.%2C%20ed.%20Environmental%20Diplomacy%2C%20Conference%20Report%2C%2018th%20November%2C%201998.%20Washington%20D.%20C.%203A%20American%20Institute%20for%20Contemporary%20German%20Studies%2C%20The%20Johns%20Hopkins%20University.%20pp.%2025%E2%80%9330>.

REFERENCES

- Agenda 21 (1992, June 14). *United Nations*. Retrieved from http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
- Alimov, A. (2003). Environmental Policy and Environmental Diplomacy (Conceptual Apparatus and Separate Problems). [In Russian]. *Bulletin of St. Petersburg State University*, 2003, Ser. 6, (3), 101–109. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/ekologicheskaya-diplomatiya-v-xxi-veke>.
- Bogolyubova, N., Nikolaeva, Yu. (2014). The Phenomenon of “Green Diplomacy”: International Experience. [In Russian]. *Scientific Notes of the Moscow State Medical University*, 36, 189–198. Retrieved from <https://readera.ru/read/14092582>.
- Borschuk, Ye. (2006, May 16). The Role of the UN in Shaping the Concept of Sustainable Development. [In Ukrainian]. *Ukrainian National Forestry University*, 16, 178–184. Retrieved from http://ntu.edu.ua/nv/Archive/2006/16_5/178_Borschuk_16_5.pdf.
- Havrylova, Yu. (2018, April 1). Soft Power and International Environmental Relations. [In Russian]. *Altai School of Political Studies*. Retrieved from <http://ashpi.asu.ru/ic/?p=4538>.
- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (1972, June 16). [In Russian]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_454.
- Dombrovsky, O. (2016, March 18). The Paris Agreement: Ukraine Needs to Cut Emissions by 70%. [In Ukrainian]. *Economic Truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/18/585855/>
- Environmental Justice Implementation Plan (1996). *United States Environmental Protection Agency*. Retrieved from <https://www.epa.gov/environmentaljustice/epa-environmental-justice-implementation-plan-1996>.
- Johannesburg Declaration on Sustainable Development. (2002, September 4). *United Nations*. Retrieved from http://www.un.org/en/documents/decl_conv/declarations/pdf/dec_wssd.pdf.
- Kohler, L. (1998). Overview: Occupational Safety and Health and the Environment – Two Sides of the Same Coin. *Encyclopaedia of Occupational Health and Safety*. Retrieved from <http://www.ilocis.org/documents/chpt54e.htm>
- Kolpakova, T. (2010). Chinese “ecological diplomacy” and the Formation of an International Mechanism for Environmental Protection. [In Russian]. *Izvestia: Herzen University Journal of Humanities & Science*. St. Petersburg, 70. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/kitayskaya-ekologicheskaya-diplomatiya-i-formirovanie-mezhdunarodnogo-mehanizma-ohrany-okruzhayushey-sredy>.
- Kopylov, M., Boclan, D. (2014). Interaction of International Ecological and International Economic Law as Branches of the System of International Law. [In Russian]. *Moscow Journal of International Law*, 3, 171–191. Retrieved from <http://old.mjil.ru/archive/2014-3.pdf>
- Mcintire, D. (2014, April). Eco-Diplomacy: Building the Foundation. *American Foreign Service Association*. Retrieved from <http://www.afsa.org/eco-diplomacy-building-foundation>
- Nye, J. (2004, April 5). Soft Power: The Means to Success in World Politics. *The Belfer Center for Science and International Affairs*. Retrieved from https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/joe_nye_wielding_soft_power.pdf
- The Rio Declaration on Environment and Development (1992, June 14). [In Russian]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455.
- The Concept for the Implementation of the State Policy in the Field of Climate Change for the Period up to 2030. (2017, December 6). [In Ukrainian]. *Cabinet of Ministers of Ukraine*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ru/npas/prozatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-vikonannya-koncepciyi-realizaciyi-derzhavnoyi-politiki-u-sferi-zmini-klimatu-na-period-do-2030-hand>
- The Concept of State Climate Change Policy Implementation until 2030. (2016, December 7). [In Ukrainian]. *Cabinet of Ministers of Ukraine*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249573705>;
- The Sustainable Development Goals 2016–2030 (2017, September 15). [In Ukrainian]. *United Nations in Ukraine*. Retrieved from <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
- UK Sustainable Development Strategy (2005). *The United Nations*. Retrieved from: <http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/nsds/uk.pdf>.
- Weinber, C. (1998, November 18). From Environmental Diplomacy to Environmentally Sound Diplomacy. *Conference Report Environmental Diplomacy*, USA: The Johns Hopkins University, 25–30. Retrieved from <https://scholar.google.com/scholar?q=Weinber%2C%20C.%20%201998.%20From%20environmental%20diplomacy%20to%20environmentally%20sound%20diplomacy.%20In%20Jackson%2C%20J.%20%20ed.%20Environmental%20Diplomacy%20Conference%20Report%20%2018th%20November%20%201998.%20Washington%20D.%20C.%20%203A%20American%20Institute%20for%20Contemporary%20German%20Studies%20The%20Johns%20Hopkins%20University.%20pp.%2025%E2%80%9330>